

Slovosled zájmen v nominální frázi v Husově české a latinské korespondenci

Keywords: Jan Hus, correspondence, noun phrase, word order, Old Czech

Klíčová slova: Jan Hus, korespondence, nominální fráze, slovosled, stará čeština

Abstract

The paper focuses on analyzes of the word order of the nominal phrase in the correspondence of Jan Hus. The main focus is on the comparison of the word order of Czech and Latin nominal phrases, especially on the comparison of the word order of possessive pronouns, demonstrative pronouns and totalizers. We then compare the obtained results with the situation in Old Czech.

Příspěvek se zaměřuje na analýzu slovosledu jmenného výrazu v korespondenci Jana Husa. Hlavní pozornost je věnována srovnání slovosledu českých a latinských nominálních frází, zejména pak srovnání slovosledu přivlastňovacích zájmen, ukazovacích zájmen a totalizátorů. Získané výsledky pak porovnáváme se situací ve staré češtině.

1. Úvod

Cílem příspěvku je zachytit slovosledné chování zájmen v rámci nominální fráze (dále jen NP) v Husově česky a latinsky psaných listech. Slovosledu zájmen ve staré češtině bylo věnováno několik publikací (např. Navrátilová 2012, Navrátilová 2017, Navrátilová 2018¹), v rámci některých výzkumů (např. Navrátilová 2018) byla pozornost zaměřena rovněž na potenciální vliv latinského pretextu. Nicméně prozatím dosud nebyl realizován takový výzkum, který by se detailně

¹ V rámci monografie Navrátilová 2018 byla věnována pozornost slovoslednému chování posesivních zájmen rovněž v Husových textech, konkrétně se jednalo o památku *Dcerka* (rkp. HusDcerkaH) a *Výklad Otčenáše* (rkp. HusVýklKrátk).

zaměřil na konkrétního autora, jehož tvorbu lze v podstatě hodnotit jako bilingvní (česko-latinskou), a který by provedl komparaci slovosledného chování zájmen v rámci jeho oboujazyčných textů. Výzkum takového zaměření nám přináší hned několik nových informací. V prvé řadě se jedná o popis staročeské památky z hlediska zkoumaného fenoménu, který nám pomáhá vykreslit tento jev v daném časovém období a v daném žánru. Výzkumů zabývajících se slovosledem nominální fráze z diachronního hlediska je stále ještě nemnoho, tudíž prozatím není stále možno pro popis vývoje slovosledu NP v češtině vyvodit zcela relevantní, obecně platné závěry. Ve druhé řadě nám výzkum tohoto typu umožňuje nahlédnout „pod pokličku“ autorovy výstavby textu v rámci dvou různých jazyků, tj. v tomto případě: jakým způsobem autor řetězí jednotlivé elementy v české/latinské klauzi, zda nakládá s oběma jazyky odlišně, či naopak je možno zachytit jisté paralely. Ukazuje nám tedy, zda slovosledné chování v české památce odpovídá stavu v památce latinské, zda latina (příp. čeština) jistým způsobem ovlivňuje stav v památce české (příp. latinské), nebo zda se jedná o dva zcela izolované stavy, kdy autor nakládá jinak se slovosledem v rámci textu českého a jinak v rámci textu latinského.

Pro předkládaný výzkum je jistou výhodou skutečnost, že v současnosti existuje již několik prací, které zachycují slovosledné chování staročeských či středněčeských zájmen v textech různých žánrů (často i zachycují, do jaké míry je vývoj slovosledu české NP ovlivněn latinou). Tyto dosavadní výzkumy nám tak umožňují získané výsledky zasadit do širšího kontextu a učinit si lepší představu o tom, jak stav v Husových listech koresponduje s jinými dobovými texty. Kromě výše zmíněných publikací sem můžeme zařadit výsledky výzkumů prezentovaných ve studentských závěrečných diplomových pracích (např. Modlíková 2017, Ryška 2018, Buchtová 2018, 2020, Granátová 2018, 2021, Macalík 2020 apod.). Převážně se jedná o analýzy realizované v biblických textech (s výjimkou Macalíka 2020), u nichž byl zjištěn velmi silný vliv latiny na slovosledné chování zájmen v NP, zejména v případě posesivních zájmen a demonstrativ (viz Navráti-

lová 2018). Analýza Husovy korespondence nám tak může ukázat, zda stav zde zjištěný se vyznačuje podobně silným vlivem latiny, jako je tomu u biblických textů, či naopak je zde zachycena zcela odlišná situace.

Výzkum, který v této studii předkládáme, se však potýká s několika problematickými aspekty, na které je nutno upozornit. První problematický bod tkví v samotném analyzovaném materiálu, druhý v metodologickém přístupu. Oba aspekty budou blíže rozebrány v oddíle 2 a 3.2.

2. Analyzovaný materiál

V rámci výzkumu slovosledu v česky psaných listech jsme vybrali 17 listů napsaných Husem mezi lety 1407–1415, doložených v různých opisech (jak jsme měli k dispozici²) – jednotlivé rukopisy, se kterými jsme pracovali, jsou vždy uvedeny za příslušným číslem listu. V rámci analýzy latinsky psaných listů jsme vybrali 20 listů³ z období 1408–1415: v tomto případě jsme nepracovali s rukopisy, ale listy jsme přejímali přímo z Novotného edice (1920). Analýze jsme podrobili následující listy:⁴

České listy: 7 (HusKorB), 9 (HusKorE)⁵, 10 (HusKorT), 35 (HusKorD), 48 (HusKorO), 54 (HusKorL), 57 (HusKorL), 74 (HusKorP), 76 (HusKorA), 78 (HusKorA), 87 (HusKorA), 100 (HusKorA), 109 (HusKorA), 129 (HusKorI), 130 (HusKorCh), 147 (HusKorG), 164 (HusKorA).

Latinské listy: 12, 13, 16, 23, 24, 25, 28, 60, 81, 86, 104, 116, 139, 140, 143, 145, 155, 161, 162, 165.

² Časové rozpětí opisů: 20. léta 15. století – konec 16. století.

³ Abychom dosáhli přibližně stejného počtu dokladů v rámci latinských a staročeských nominálních frází.

⁴ Čísla listů a zkratky jednotlivých rukopisů viz také Havránek 1968.

⁵ Pouze v případě tohoto listu, který jsme neměli k dispozici, jsme vycházeli z kritického vydání v rámci Novotného edice.

Cílem bylo do výzkumu zařadit takové dopisy, u nichž se předpokládá, že byly napsány původně česky nebo latinsky. Pokud možno, vyhýbali jsme se tedy takovým případům, kdy není možné jednoznačně stanovit, zda list byl napsán původně latinsky, nebo česky, a je dochovaný pouze jeho překlad do latiny/češtiny (v některých případech totiž není ani zřejmé, zda se jedná o Husův překlad, či o překlad někoho jiného, srov. Novotný 1920). Do souboru analyzovaného materiálu jsme zařadili rovněž i Husova prohlášení určená veřejnosti – učinili jsme tak z důvodu, jak bude popsáno dále, abychom mohli případně zjistit, zda se v jednotlivých typech listů uplatňují stylové faktory, tj. zda lze zachytit jiné slovosledné chování v soukromých listech určených blízkým přátelům a jiné slovosledné chování v listech či prohlášeních určených veřejným osobám nebo veřejnosti.

Jak již bylo zmíněno, velká slabina výzkumu se ukrývá v samotném materiálu. Jelikož v rámci Husovy korespondence (české i latinské) se nedochoval ani jeden Husův autograf, nýbrž pouze opisy různého stáří (často také opisy opisů),⁶ není spolehlivost výzkumu bohužel stoprocentní, jelikož nemůžeme zaručit, že slovosled prezentovaný v opisech je zcela identický s originálem. Jisté řešení by spočívalo v komparaci jednotlivých opisů a na základě toho provedení rekonstrukce předpokládaného originálu Husova listu. Jednalo by se ovšem o časově velmi náročnou práci, na níž jsme prozatím v rámci našeho výzkumu rezignovali. A to především z toho důvodu, že naším primárním cílem je prozatím jen učinit předběžný průzkum fenoménu a zmapování situace. Zejména nám nyní jde o to, abychom zjistili, zda z hlediska slovosledu zájmen v Husových českých a latinských listech vůbec existují jisté difference, na které by se v budoucnu mohly zaměřit detailnější analýzy. Jsme si tedy vědomi, že tato studie ne-

⁶ O Husově korespondenci včetně celé její problematiky je podrobně pojednáno mj. v edici V. Novotného (1920) *M. Jana Husi korespondence a dokumenty*. Z této edice také přebíráme číslování jednotlivých Husových dopisů. Pro ucelený výklad k problematice jednotlivých rukopisů rovněž čtenáře odkazujeme k Novotnému edici, neboť zachytit celou problematiku by bylo zcela nad rámec této studie.

podává zcela relevantní výsledky o slovosledu zájmen v Husových textech, ale spíše nastiňuje stav v analyzovaných rukopisech.

3. Metodologické východisko

V rámci popisu NP vycházíme z tradičního dependenčního modelu, v němž je za hlavu či dominující prvek NP pokládáno substantivum nebo substantivní zájmeno (viz např. Grepl, Karlík 1998). V souladu se současnými pojetími (op. cit.) za NP pokládáme i takové fráze, jejichž dominující jméno je v pádu předložkovém. V rámci klasifikace NP vycházíme z pojetí A. Svobody (1989), jenž rozlišuje mezi dvěma základními typy frází⁷: 1. prostá NP; 2. složená NP. Prostá fráze je pak definována jako fráze, jejíž základ je rozvíjen pouze determinátory či kvantifikátory. Oproti tomu fráze složená má základ rozvíjen nejen determinátory či kvantifikátory, ale také modifikátory, předložkovou frází, genitivní frází, dějovým adjektivem s valenčním či nevalenčním rozvitím apod.

3.1. Slovosled NP

V rámci slovosledu NP je nutno pracovat s postavením rozvíjejících členů ve vztahu k dominujícímu jménu. Obecně se rozlišují tyto dvě základní pozice:⁸

1. **Pozice kontaktní**: rozvíjející člen/členy se nachází bezprostředně v blízkosti syntakticky nadřazeného substantiva. V rámci této pozice je pak možno definovat 3 základní způsoby uspořádání rozvíjejících členů:

a) **ante pozice / pre nominální pozice** (všechny rozvíjející členy NP stojí před dominujícím jménem): ***Tento náš skvělý atlet vyhrál zlatou medaili.***

⁷ Obdobnou klasifikaci přináší ve svém článku *Noun Phrase Structure* i M. Dryer (2007). Jeho klasifikace se od Svobodova třídění liší v tom, že za prostou frázi pokládá i frázi, jejímž jediným rozvíjejícím členem je adjektivní modifikátor.

⁸ Z prostorových důvodů problematiku slovosledu NP nastiňujeme jen velmi stručně, podrobněji o ní jsme psali na jiném místě (Navrátilová 2018).

b) **postpozice / postnominální pozice** (všechny rozvíjející členy NP stojí v pozici za dominujícím jménem): ***Příklady jeho těžké nikdo nevyočítal.***

c) **cirkumpozice** (v rámci našeho pojetí chápeme cirkumpozici jako pozici, při níž jeden či několik kongruentních rozvíjejících členů stojí před řídicím jménem a rovněž minimálně jeden kongruentní rozvíjející člen za ním)⁹: ***Ty vaše nápady skvělé mě vždycky pobaví.***

2. **Pozice distantní** (mezi rozvíjející členy je umístěn výraz, který není syntakticky asociován ani s členem dominujícím ani s členem dominovaným, někdy také bývá označována jako interpozice. Při tomto slovosledném uspořádání je porušena podmínka projektivnosti (viz například Uhlířová 1972 či Panevová et al. 2014, s. 215–219): ***Tvoje se kočka po mně ohnala.***

3.2. Problematika klasifikace

V rámci výzkumu bylo nutné se vypořádat s odlišnou klasifikací v rámci latinských zájmen na straně jedné a českých zájmen na straně druhé. Z hlediska klasifikace zájmen v češtině jsme vycházeli z MČ2, PMČ, EŠČ, NESČ, Cvrček et al. 2015, pro starou češtinu jsme pak využívali zejména Gebauera 1896, 1929, Vážného 1963. Nicméně klasifikace, která bude nastíněna níže, primárně vychází z popisu PMČ.

V rámci analýzy jsme zkoumali slovosled zájmených modifikátorů ve frázi, konkrétně posesivní zájmena, demonstrativní zájmena a totalizátory, z dokladů jsme vyloučili všechna neurčitá a tázací zájmena, jelikož se v analyzovaném materiálu vyskytovala jen v jednotkách dokladů a výsledky takového výzkumu by byly zcela nerelevantní.

⁹ Za cirkumpozici bývá zpravidla pokládáno takové umístění rozvitého dějového adjektiva s doplněním, při němž jedna z částí stojí před dominujícím jménem a druhá složka až za ním (srov. např. Svoboda 1989, s. 114).

Pro latinská zájmena jsme využívali klasifikace, které reprezentuje např. Novotný 1957, Menge 2000, Spevak 2010, Panhuis 2014, Pinkster 2015.¹⁰

Při srovnání jednotlivých přístupů, jak je demonstrováno níže, je zřejmé, že nelze jednoduše stanovit dvě identické skupiny pro latinská a česká zájmena a ty pak následně komparovat.

Například mezi novočeská posesivní zájmena řadíme formy: *můj, tvůj, svůj, náš, váš, jeho, její, jejich* (PMČ, s. 288–291), pro stč. Vážný (1963, s. 125–129) uvádí *mój/muoj, tvój/tvuoj, svůj/svuoj, náš, váš, jeho, její/jejie, jich*.

Jako posesivní zájmena v latině jsou pak klasifikována zájmena *meus, tuus, suus, noster, vester* (Panhuis 2014, s. 55). V latině tedy absentují posesivní zájmena pro 3. osobu, jejichž funkci plní genitiv ukazovacího zájmena *eius, eorum/earum*.

Mezi demonstrativní zájmena jsou v češtině řazena zájmena *ten, tento, tenhle, onen, takový, týž, tentýž, sám* (PMČ, s. 291), pro starou češtinu jsou uváděny formy *s, sen; j, jen; t, ten; tento, tenže, tý, týž, on, onen, sám* Gebauer (1929, s. 230; Vážný 1963, s. 130–138).

V rámci latinských demonstrativ se jednotlivé přístupy rozcházejí, např. zájmena *hic* (,tento‘), *is* (,tento‘), *iste* (,tamten‘), *ille* (,onen‘), *idem* (,tentýž‘), *ipse* (,sám‘) uvádí Novotný (1957, s. 48–49) a Panhuis (2014, s. 56–59). Naproti tomu Menge (2000, s. 103) zmiňuje jen *hic, iste, ille, is*. Pinkster (2015, s. 969) zájmena *hic, iste, ille* vyčleňuje jako determinátory, zájmeno *is* pak specifikuje jako anaforický determinátor. Současně Pinkster (2015) také poukazuje na skutečnost, že tato tři zájmena jsou dávana do souvislosti zejména z etymologických důvodů, přestože mezi nimi existují zásadní sémantické rozdíly.

Jako nejproblematictější skupina se jeví totalizátory. V českém prostředí samotné totalizátory vyděluje např. MČ2 (zájmena *všechen, veškerý, každý, sám*; 1986, s. 98), podle některých přístupů (např. PMČ, s. 300) jsou sem řazena i zájmena „záporná“: *žádný, nijaký,*

¹⁰ Jak je z uvedeného popisu patrné, mísí se zde morfoloické i syntaktické hledisko.

ničí. Pro starou češtinu tento typ klasifikace neexistuje,¹¹ na platformě současněčeského přístupu sem však lze zařadit zájmeno *veš* (a jeho varianty se sufixy: *-cek, -tek, -cen, -cken* atd.), *každý, (ni)žádný, ižádný, sám*. K tomuto způsobu klasifikace se také v této studii přikláníme.

Podobně také výše uvedené latinské klasifikace zájmena *všechen, veškerý (omnis), každý (quisque), sám (ipse), žádný (nullus, neuter)* jako samostatnou skupinu totalizátorů nevydělují. Zájmena *quisque, nullus, neuter* jsou řazena mezi zájmena neurčitá (např. Panhuis 2014, s. 62), *nullus, neuter* jako záporná zájmena (Menge 2000, s. 149) či jako zájmenná adjektiva (např. Novotný 1957, s. 51–52). Pouze některé novější přístupy (např. Pinkster 2015, s. 982, Spevak 2010, s. 244) vydělují tuto samostatnou skupinu zájmen jakožto kvantifikátory. Například O. Spevak (2010) zájmeno *nullus* klasifikuje jako nenumerný kvantifikátor, Pinkster (2015, s. 982) zájmena *nullus, neuter* hodnotí jako záporná zájmena neurčitá („zero quantifiers“).

Jak je tedy z výše uvedeného popisu zřejmé, nelze provést zcela symetrické srovnání českých zájmen a jejich latinských zájmenných ekvivalentů.¹² Nicméně domníváme se, že vzhledem k hlavnímu cíli výzkumu je důležité zachytit zejména chování latinských ekvivalentů v rámci NP pro staročeská zájmena, nikoli popsat slovosledné chování zájmen v latině na základě jejich funkce. Primárně tedy v této studii vycházíme z klasifikace zájmen nastíněné pro současnou češtinu, přestože jsme si vědomi, že se tímto způsobem dopouštíme (zejména pro analýzu latinských rozvíjejících výrazů) výrazného zjednodušení. Způsob, jakým řešíme jednotlivé problematické faktory, je tedy následující:

– zájmeno *eius, eorum/earum* hodnotíme jako latinský posesivní ekvivalent pro zájmena 3. osoby;

¹¹ Například zájmeno *každý* je klasifikováno jako adjektivum, případně také jako indefinitum (Vážný 1964, s. 143–144).

¹² Mimo to některá staročeská zájmena mají svůj ekvivalent v latinských adjektivech (typicky například zájmeno *veš* a jeho deriváty msjí zpravidla latinský ekvivalent *omnis*).

- do skupiny totalizátorů nezařazujeme adjektiva (*multus, totus, paucus* etc.), která nemají v češtině zájmenné ekvivalenty, resp. nejsou do češtiny překládána jako zájmena;
- v rámci latinských „totalizátorů” zkoumáme pouze formy *omnis*, atributivní *quisque, nullus* (*neuter*).

3.3. Analýza

3.3.1. Posesivní zájmena

Pro výzkum jsme excerpovali 319 dokladů českých posesivních zájmen a 283 dokladů latinských posesivních zájmen. Jak demonstruje níže uvedená tabulka 1, z hlediska těchto zájmen je pro Husovy české i latinské listy příznačná silná rozkolísanost. Nicméně, jak je rovněž z uvedené tabulky zřejmé, v českých listech je slabě dominantnější antepozice posesiv v NP (viz např. doklad 1, 2), v latinských listech naopak mírně převládá jejich postpozice (doklad 3, 4). Cirkumpozice je pak málo frekventovaná pozice jak v listech českých, tak latinských (doklad 5, 6).

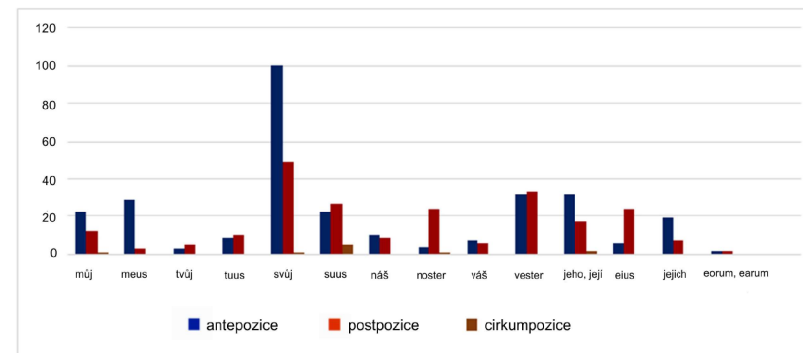
Tabulka 1. Slovosled posesivních zájmen

	antepozice	postpozice	cirkumpozice	Σ
české listy	205	110	4	319
latinské listy	110	164	9	283

- [1]
Ale úfám **jeho svaté milosti** a mám naději, a proto vám píši (...) (č. 35, HusKorD, 68r)
- [2]
[...] aby vždy přikázanie boží **před svú myslí** měl, chudině milostiv byl (...) (č. 130, HusKorCh, 153r)
- [3]
Johannes Bradáčku, ora deum pro me, carissime, cum aliis et effice, ut rex petat **responsiones meas** (...) (č. 104, s. 238)

- [4]
Et directe laborat ad condemnacionem meam. (č. 104, s. 236)
- [5]
[...] aby králova milost stála o to, aby z své země české vyplel kacieř rozmnožené (78, HusKorA, s. 18)
- [6]
[...] quidquid ipse cum suo corpore monstruoso diffinierit (...) (č. 60, s. 165)

Následující graf 1. znázorňuje velkou slovoslednou variabilitu, která se uplatňuje jak u jednotlivých staročeských, tak latinských zájmen.

Graf 1. Slovosledná variabilita

Podobnou tendenci, kterou můžeme pozorovat ve zmíněném Grafu 1, je také možno sledovat, pokud se detailněji podíváme na slovosledné chování zájmen v rámci prostých a složených frází, a to zejména ve frázích prostých. Jak demonstrují tabulky 1 a 2, je patrné, že zatímco ve frázích prostých se uplatňují tytéž tendence, tj. převažující antepozice v českých listech vs. převažující postpozice v latinských listech, ve frázích složených je již situace v latinských a českých listech poměrně vyrovnaná a dochází zde k velké slovosledné variabilitě v obou typech listů.

Tabulka 2. České listy

	prostá NP	složená NP	Σ
antepozice	164	41	205
postpozice	87	23	110
cirkumpozice	0	4	4

Tabulka 3. Latinské listy

	prostá NP	složená NP	Σ
antepozice	75	35	110
postpozice	136	28	164
cirkumpozice	1	8	9

V některých případech je možno v rámci českých listů uvažovat nad vlivem stylistické disimilace, mající za následek větší slovoslednou variabilitu, jak zachycují doklady 7, 8, 9. V prvním případě se v klauzích následujících bezprostředně za sebou objevuje identická fráze *své duši – duši svú*, je tedy možno že zde dochází k tendenci neopakovat slovosledné pozice u identických frází. Ve druhém případě se sice neopakuje celá fráze, ale opakuje se samotné zájmeno *můj*, pravděpodobně i tady by mohlo jít o stylistickou disimilaci. Ve třetím případě (doklad 9) opět dochází k inverznímu slovosledu posesiva rozvíjejícího identickou nominální frází *hřiechóm svým*. Podobnou situaci je možno pozorovat i v listech latinských (viz např. doklad 9).

[7]
[...] že die Spasitel: „Co platno jest člověku, ač vešken svět zíšťe a **své duši** uškodí? A kterú dá člověk otměnu **za duši svú**?“ (č. 35, HusKorD, 67r)

[8]
[...] neb práva sobě ustavujíc, **můj lid** ste mútili a **zákon můj** ste zavrhlí [...] (č. 9, HusKorE)

[9]
[...] **hřiechóm svým** hřiechy přidvojují [...] přidávajíc **svým hřiechóm** (č. 9, HusKorE, s. 24)

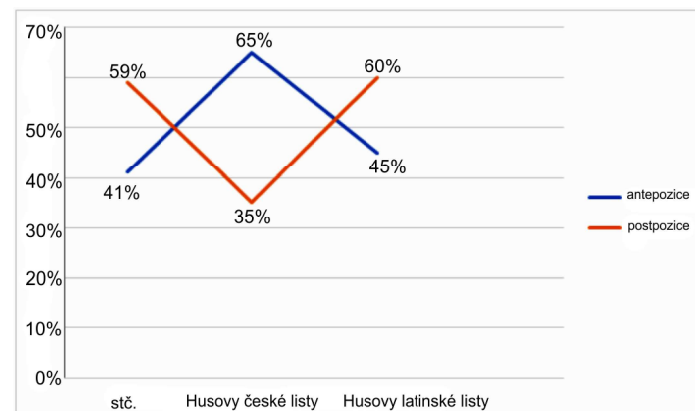
[10]
[...] quod si **vestra paternitas** in me culpam invenerit, volo pene humiliter subiacere. Rogo tamen humiliter propter deum, ne **paternitas vestra** omnibus fide adhibeat [...] (č. 13, s. 43)

V rámci českých listů byl zachycen jediný případ distantní pozice (viz doklad 10). Do NP je vsunuto pronominální enklitikon *sě*, které tak vytváří neprojektivní konstrukci. U ostatních typů zájmen už žádný další výskyt interpozice zaznamenan nebyl. Naproti tomu v latinských listech je možno zaznamenat vyšší výskyt distantní pozice, a to i u dalších rozvíjejících výrazů, přičemž do fráze jsou interponovány formy VF, participií, partikulí, případně složitější syntaktické konstrukce (viz např. doklady 11, 12).

[11]
Aby Boha milovali, pro jeho *sě* chválu učili a pro prospěch obce a pro své spasenie (č. 129, HusKorI, 102v)

[12]
Licet vos, carissimi, meis oculis externis non viderim, sed internis, de vestra tamen constanti fide et caritate erga deum (č. 16, s. 54).

[13]
(...) quod clericus meus recessit Johannes. (č. 149, s. 312)

Graf 2. Komparace Husových listů se stavem ve staré češtině

Následující graf zachycuje srovnání Husových českých a latinských listů z hlediska slovosledu zájmen v NP se stavem, který byl zachycen pro období 14. a 15. století (část grafu tak prezentuje výsledky uveřejněné v Navrátilová 2018). Jak je z grafu patrné, pro Husovy české listy je mnohem výraznější antepozice posesivních zájmen, než je tomu obecně pro další staročeské texty, v nichž naopak podíl antepozice a postpozice v podstatě odpovídá stavu v jeho textech latinských.

3.3.2. Demonstrativní zájmena

Na rozdíl od předešlé skupiny zájmen posesivních, pro demonstrativní zájmena je zachycena de facto identická situace v listech latinských i českých: české listy 85,6 % A : 7,8 % vs. latinské listy 87 % A : 8,4 % P¹³ (viz např. doklady (13), (14), (15), (16)). Jak je ovšem z tabulky 4 zřejmé, celkový počet excerpovaných demonstrativ byl v českých i latinských listech nižší: 90 demonstrativ v českých listech, 95 demonstrativ v latinských listech.

Tabulka 4. Slovosled demonstrativních zájmen

	antepozice	postpozice	cirkumpozice	Σ
české listy	77	7	6	90
latinské listy	83	8	4	95

[14]

Kněz tento, dokudž jest neslužil, byl jest syn boží [...] (č. 35, HusKorD, 68r)

[15]

Kterak **toto Písmo svaté** věduce, trpíte, že kněz káže [...] (č. 35, HusKorD, 69v)

[16]

Istam expocionem audacter teneo. (č. 60, s. 168)

¹³ Symbol A značí antepozici, symbol P postpozici.

[17]

Ecce unus magister sacre theologie presentavit michi **argumentum istud**. (č. 165, s. 338)

Pokud bychom srovnali tyto výsledky se stavem, který byl zjištěný obecně pro starou češtinu (viz Navrátilová 2012), je podíl postpozice v Husově korespondenci (v českých listech) nepatrně vyšší. Vzhledem k nízkému počtu dokladů v postpozici není možno určit, čím je postpozice v Husových listech motivována.¹⁴ Nicméně na základě výsledků a také v souladu s dřívějším pozorováním (viz Navrátilová 2012), lze konstatovat, že postpozice v českých listech je doložena pro demonstrativa s exoforickou referencí (celkem se jednalo o 4 doklady z celkových 7). Pro postpozici latinských zájmen obdobná pozorování zachycena nebyla.

[18]

[...] aby vysvobodil nás **z bědného světa tohoto** a ot věčného zatracenie. (č. 49, HusKorJ, 2r)

[19]

[...] žádám li co proti právu božiemu aneb lidskému **písmem tímto** nepravého. (č. 76, HusKorA, s. 18)

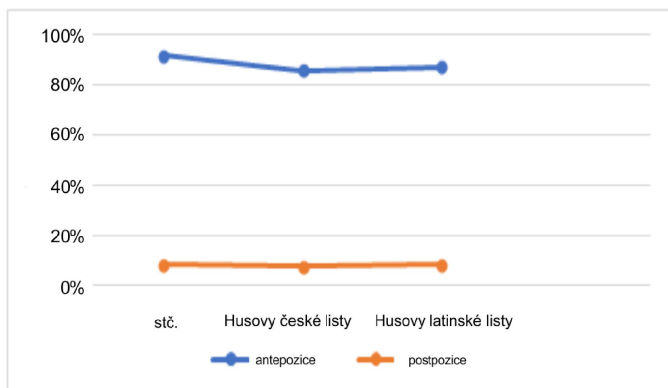
Jistý vliv na umístění demonstrativa do postnominální pozice pak pravděpodobně mohou mít i pragmatické faktory, tj. v postpozici je umístěno zájmeno, které je v rámci NP rematické (viz doklad 20):

[20]

A když vás budú puditi **v městě tomto**, utecte do jiného (č. 49, HusKorJ, 3r)

Na základě níže uvedeného grafu 3 je patrné, že na rozdíl od posesivních zájmen je u demonstrativ možno pozorovat velmi podobné slovosledné chování v Husově českých i latinských listech, které v zásadě koresponduje se stavem zachyceným pro starou češtinu.

¹⁴ Vzhledem k nízkému počtu dokladů v postpozici v tomto případě nerozlišujeme slovosledné chování v rámci fráze prosté či složené. Obdobně viz také oddíl 3.3.3 *Totalizátory*.

Graf 3. Komparace Husových listů se stavem ve staré češtině¹⁵

3.3.3. Totalizátory

V rámci totalizátorů byl z celé zkoumané skupiny zájmen nalezen nejnižší počet dokladů: celkově bylo excerpováno 67 totalizátorů v českých listech a 74 totalizátorů v listech latinských.

Jak je možno pozorovat z uvedené tabulky, v latinských Husových listech byl nalezen pouze jediný doklad postpozice výrazu *omnes*, uvedený v dokladu 21.

Tabulka 5. Slovosled totalizátorů

	antepozice	postpozice	cirkumpozice	Σ
české listy	62	2	3	67
latinské listy	67	1	6	74

[21]

Ego Johannes Hus, in spe sacerdos Ihesu Christi, timens deum offendere et timens incidere periurium, nolo abiurare **articulos omnes** [...] (č. 162, poslední prohlášení ze dne 1. 7. 1415, s. 333)

¹⁵ Zde prezentovaný graf vychází z výsledků uveřejněných v Navrátilová 2012.

V českých listech jsme pak zachytili celkem 2 doklady postponovaného totalizátoru, přičemž oba pocházejí z výrazně mladšího opisu z konce 16. století (HusKorB, opis z konce 16. st.). V obou případech se jedná o složenou NP, čili je možno uvažovat o motivaci pro využití inverzního slovosledu slovosledný činitel rozměrový.

[22]

[...] **svůj čas vešken, od Pána Boha propůjčenej**, zle a nehodně strávic v hříších smrtečných mnohých proti přikázání božimu mrhají (...) (č. 7, HusKorB, 71v)

[23]

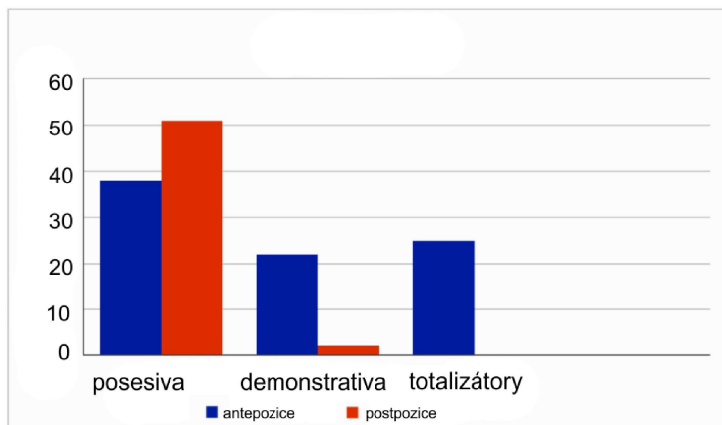
[...] ať Pán Bůh zde i po smrti na tě nepřepustí **zatracení d'ábelské moci a bid všech duchovních i tělesných** (...) (č. 7, HusKorB, 75v)

Vzhledem k tomu, že prozatím nebyl realizován soustavný výzkum slovosledného chování totalizátorů ve staré češtině, není možno výsledky zde prezentované zasadit do kontextu jiných žánrů 14. a 15. století. Nicméně, jak je z předběžných výzkumů patrné (viz např. uvedené studentské práce: Ryška 2018, Buchtová 2018, 2020, Granátová 2018, 2021, Macalík 2020 apod.), totalizátory po celé období vývoje češtiny zaujímají dominantní prenomínální pozici, doklady s postpozicí jsou zcela raritní, v drtivé většině pouze v řádu jednotek.

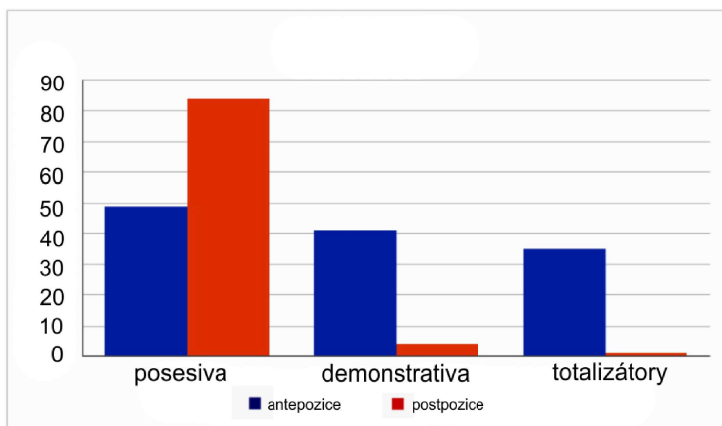
3.3.4. Vliv adresáta na slovosled zájmen

Jak už bylo zmíněno výše, v rámci výzkumu jsme rovněž sledovali, zda lze zachytit jiné slovosledné chování zájmen v NP v různých typech listů v souvislosti s jejich adresátem. Tento aspekt rovněž ztěžují některé faktory, zejména to, že většina českých Husových listů byla určena k veřejnému čtení, zejména Pražanům, Čechům, „všem věrným křesťanům“ apod., povahu intimního sdělení mají jen některé listy napsané před smrtí v Kostnici. Z toho důvodu jsme tento aspekt sledovali pouze v latinsky psaných listech, v rámci nichž lze rozlišit: 1. listy určené králi, papeži, arcibiskupovi (tj. listy oficiální) vs. 2. listy určené nejbližším přátelům (listy soukromé). Jak je patrné

z níže uvede- ných grafů (graf 4, 5), větší rozdíly je možno zaznamenat pouze v rámci posesivních zájmen, přičemž vyšší procento postpozice se vyskytuje v listech oficiálních. U zájmen demonstrativních a totalizátorů je situace v podstatě identická jak v listech soukromých, tak v listech oficiálních.

Graf 4. Slovosled v latinsky psaných listech – soukromá korespondence (omezeno jen na 2 hlavní pozice)

Graf 5. Slovosled v latinsky psaných listech – oficiální korespondence (omezeno jen na 2 hlavní pozice)

4. Závěr

V rámci naší studie jsme se zabývali slovosledným chováním posesivních, demonstrativních zájmen a totalizátorů v NP v Husových českých a latinských listech. Výzkum ukázal, že výraznější rozdíly mezi oběma typy listů je možno zachytit pouze v rámci zájmen posesivních, což koresponduje i s dřívějšími zjištěními (viz Navrátilová 2018), která dokládají, že právě slovosled posesivních zájmen je během historického vývoje češtiny nejvíce variabilní. Pokud bychom srovnali stav v Husových listech oproti obecnému stavu ve stč., je evidentní, že v Husově korespondenci tato zájmena tendují k dominantnějšímu postavení v prenominální pozici, naopak v latinských listech výrazněji dominuje jejich postnominální pozice. Z hlediska slovosledu demonstrativ a totalizátorů výzkum naopak neodhalil větší rozdíly mezi listy latinskými a českými. Průzkum aspektu vlivu adresáta na slovosled zachytil opět větší rozdíly jen v rámci posesivních zájmen: ukázal, že v listech oficiálních je o něco frekventovanější postnominální pozice oproti listům soukromým. Toto zjištění koresponduje s dosavadními výzkumy (viz Navrátilová 2018), které dokládají zejména vyšší podíl postpozice v textech vysokého stylu, tj. v textech s většími uměleckými ambicemi.

Prameny

- HusKorA Praha, Knihovna Národního muzea, sign. VIII F 38, okolo 1417.
- HusKorB Praha, Knihovna Národního muzea, sign. IV H 8/2, 16. století.
- HusKorD Praha, Národní knihovna České republiky, sign. XI D 9, 1. čtvrtina 15. století.
- HusKorG Wien, Österreichische Nationalbibliothek, sign. Cod. 4519, polovina 15. století.
- HusKorCH Wien, Österreichische Nationalbibliothek, sign. Cod. 4557, 2. třetina 15. století.
- HusKorI Wien, Österreichische Nationalbibliothek, sign. Cod. 4902, polovina 15. století.
- HusKorJ Wien, Österreichische Nationalbibliothek, sign. Cod. 4916, polovina 15. století.
- HusKorL Wien, Österreichische Nationalbibliothek, sign. Cod. 4941, 1431.

- HusKorO Bautzen, Stadtbibliothek Bautzen, sign. 2° 51, 1. polovina 15. století (okolo 1440?).
- HusKorP Rytířský řád křížovníků s červenou hvězdou, sign. XXII A 4, 1472 (deponováno v Národní knihovně České republiky, Praha).
- HusKorT Brno, Moravská zemská knihovna, sign. Mk 81, 1. polovina 15. století.

Zkratky literatury

- ESČ Karlík P., Nekula M., Pleskalová J. (eds.), 2002, *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství LN.
- MČ2 Komárek M. et al., 1986, *Mluvnice češtiny 2. Tvarosloví*. Praha: Academia.
- NESČ Karlík P., Nekula M., Pleskalová J. (eds.), 2017, *Nový encyklopedický slovník češtiny*. Brno, FI MU: Centrum zpracování přirozeného jazyka. Online: <https://www.czechency.org>.
- PMČ Karlík P., Nekula M., Rusínová Z. (eds.), 1995, *Příruční mluvnice češtiny*. Brno: NLN.

Literatura

- Buchtová M., 2018, *Slovosled zájmen v nominální frázi v Bibli svatováclavské*. Bakalářská diplomová práce. Brno: Filozofická fakulta Masarykovy univerzity.
- Buchtová M., 2020, *Slovosled adjektiv a zájmen ve vývoji českých biblických překladů*. Bakalářská diplomová práce. Brno: Filozofická fakulta Masarykovy univerzity.
- Cvrček V. et al., 2015, *Mluvnice současné češtiny 1*. 2. vyd. Praha: Univerzita Karlova v Praze–Karolinum.
- Dryer M. S., 2007, *Noun Phrase Structure*. In: Shopen, T. (ed.) *Complex Constructions, Language Typology and Syntactic Description*. 2. Cambridge: Cambridge University Press, s. 151–205. Online: <http://linguistics.buffalo.edu/people/faculty/dryer/dryer/DryerShopenNPStructure.pdf>.
- Gebauer J., 1929, *Historická mluvnice jazyka českého. Díl IV. Skladba*. Praha: Česká akademie věd a umění.
- Gebauer J., 1896, *Historická mluvnice jazyka českého III/1. Tvarosloví – skloňování*. Praha–Videň: F. Tempský.
- Granátová K., 2018, *Slovosled zájmen v Matoušově evangeliu Optátova Nového zákona*. Bakalářská diplomová práce. Brno: Filozofická fakulta Masarykovy univerzity.

- Granátová K., 2021, *Slovosled zájmen ve staročeském a středněčeském překladu Knihy Sirachovec*. Magisterská diplomová práce. Brno: Filozofická fakulta Masarykovy univerzity.
- Grepl M., Karlík P., 1998, *Skladba češtiny*. Olomouc: Votobia.
- Havránek B. (red.), 1968, *Staročeský slovník. Úvodní stati, soupis pramenů a zkratek*. Praha: Academia.
- Macalík T., 2020, *Slovosled adjektiv a zájmen v listech Karla staršího ze Žerotína*. Bakalářská diplomová práce. Brno: Filozofická fakulta Masarykovy univerzity.
- Menge H., 2000, *Lehrbuch der lateinischen Syntax und Semantik*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Modlíková K., 2017, *Vliv latiny na slovosled zájmen v Bibli kladrubské*. Bakalářská diplomová práce. Brno: Filozofická fakulta Masarykovy univerzity.
- Navrátilová O., 2012, *Slovosled demonstrativních zájmen ve staré češtině*. In: Bednaříková B., Hernandezová P. (eds.) *Sborník z 13. mezinárodního setkání mladých lingvistů*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, s. 101–114.
- Navrátilová O., 2017, *Interpozice ve staré češtině*. „Naše řeč“ 100, s. 139–147.
- Navrátilová O., 2018, *Slovosled posesivních zájmen ve staré češtině*. Brno: Masarykova univerzita. Spisy Filozofické fakulty Masarykovy univerzity
- Novotný F. et al., 1957, *Základní latinská mluvnice*. Praha: SPN.
- Novotný V. (ed.), 1920, *Mistra Jana Husi korespondence a dokumenty*. Praha.
- Panevová J. et al., 2014, *Mluvnice současné češtiny 2. Syntax češtiny na základě anotovaného korpusu*. Praha: Karolinum.
- Panhuis D., 2014, *Gramatika latiny*. Praha: Academia.
- Pinkster H., 2015, *The Oxford Latin syntax. Vol. 1, The simple clause*. Oxford: Oxford University Press.
- Ryška D., 2018, *Slovosled zájmen v Bibli kralické*. Bakalářská diplomová práce. Brno: Filozofická fakulta Masarykovy univerzity.
- Spevak O., 2010, *Constituent order in classical Latin prose*. Amsterdam: John Benjamins.
- Svoboda A., 1989, *Kapitoly z funkční syntaxe*. Praha: SPN.
- Uhlířová L., 1987, *Knížka o slovosledu*. Praha: Academia.
- Vážný V., 1964, *Historická mluvnice česká II. Tvarosloví 1. Skloňování*. Praha: SPN.